

Forfatter: Palladius, Peder

Titel: Peder Palladius' Danske Skrifter

Citation: Palladius, Peder: "Peder Palladius' Danske Skrifter", i Palladius, Peder: *Peder Palladius' Danske Skrifter*, udg. af Lis Jacobsen , H.H. Thiele, 1911-1926, s. 5. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/text/adl-texts-palladius05val-shoot-idm140381312231488.pdf> (tilgået 25. april 2024)

Anvendt udgave: Peder Palladius' Danske Skrifter

II.

Af Visitatsbogen er bevaret to af hinanden uafhængige Haandskrifter.

1. Det ældste Haandskrift er en Udskrift, der indeholder: sidste Stykke af Præfationen, hele Planen for Visitationen ("Summa Visitationis") og alle Overskrifter over de enkelte Parter og Kapitler. Udskriften er rimeligvis taget i 1543-44 af Palladius' Embedsbroder, Superintendenten over Fyns Stift, Jørgen Jenssen Sadolin. Dette for Bestemmelsen af Visitatsbogstexten meget vigtige Aktstykker er beroende i Fyns Bispearkiv (paa Rigsarkivet). Det har været indhæftet i en Protokol sammen med et andet Aktstykke, ved Hjælp af hvilket det med stor Sandsynlighed kan tidsfæstes. Det sidste Aktstykke, der er skrevet paa samme Papir, med samme Blæk og samme Haand som Visitatsbogudskriften, er et (formentlig) egenhændigt Udkast til et Brev fra Sadolin til Kongen om Niels Palladius' Ansættelse som Prædikant og Læsemester i Maribo 1544. De to Aktstykker gør Indtryk af fuldstændig Samtidighed.¹

Rimeligvis har Jørgen Sadolin da paa et Besøg hos Peder Palladius drøftet Visitatsformen med ham; og Palladius har da vist Sadolin sin nylig skrevne Visitatsbog, som S. har taget den omtalte Udskrift af. Denne stemmer saa at sige ganske med den fuldstændige, men meget yngre Afskrift i Thotts Samling (med dennes Inkonsekvens i Kapitelinddelingen osv.) og bekræfter derved denne Afskrifts Overensstemmelse med Palladius' Original. Udskriften er gengivet i sin Helhed, ndf. S. 234 ff., hvor ogsaa dens litterærhistoriske Forhold og de enkelte Afvigelser fra Thotts Hs. er meddelt. Et Facsimile af 1. Side findes modstaaende som Bilag 1.

*
- 6

2. I sin Helhed er Visitatsbogen bevaret i en Af skrift fra 17. Aarh., der - som nærmere omtalt af Sv. Grundtvig (G.'s Udg. S. XXVIII ff.) - udgør en Del af et større Haandskrift, med Aktstykker til den danske Kirkes og Skoles Historie, samlet i Aarene c. 1620 til 1640 af Mester Anders Pedersen Hegelund, en Søn af Biskop Peder Hegelund. Dette Hs., der i sin Tid har tilhørt Langebek, solgtes paa hans Auktion. Kirkehistorikere og Litteraturhistorikere i første Halvdel af 19. Aarh. eftersøgte det forgæves; først i 1866 genfandtes det i den Thottske Manuskriptsamling paa det kgl. Bibliotek af Biblioteksassistent Weeke. Den daværende Overbibliotekar Chr. Bruun udskar i sin Glæde Visitatsbogafskriften af Haandskriftet (S. 365, ny Paginering) - saaledes at f. Ex. A. C. L. Heiberg, der udgav Afskriften 1867, ikke anede, at den var Del af et andet Haandskrift; Heiberg manglede derfor Midler til en rigtig Tidsfæstelse af Afskriften. Denne er ikke senere blevet forenet med sit Ophav, men findes som et selvstændigt Hs., Thott Nr. 2041b, paa det kgl. Bibliotek.

Visitatsbogsafskriften bestaar af 80 Blade, nu pagineret (1-159), fordelt i 11 Læg. Tilskriften paa første Blad (se Bilag 2) viser, at Grundlaget for den bevarede Afskrift har været et Haandskrift, som Arvingerne efter Riber-Kanniken Mester Thomas Knudsen skænkede den daværende Lektor ved Domkapitlet Peder Hegelund straks efter Thomas Knudsens Død 5. Januar 1581. Hvor nær dette Hs. har staaet Palladius' Original-Ms., lader sig næppe afgøre; den Mulighed kan ikke siges at være udelukket, at det var selve Original-Ms.'et, Thomas Knudsen ejede, saa den bevarede Afskrift som Grundlag har Palladius' Original, men muligt er det ogsaa, at en eller flere Afskrifter ligger mellem denne og vort Haandskrift.¹ * 7 Titelbladet er, som meddelt hos Grundtvig, skrevet af Anders Hegelund, der ligeledes har skrevet de to første Linjer af Fortalen (nærv. Udg. S. 25 L. 3-L. 5: *herre*); derefter fortsætter en anden Haand fra p. 3 til 10 i Hs.'et (Udg. S. 25 L. 5; *kongl.*-S. 30 L. 11: *dag*), hvorefter en tredje Haand tager fat og vedbliver p. 56 ned (Udg. S. 30 L. 11: *det ehr*-S. 56 L. 4: *deris*). Inden denne Skriver har sluttet, har imidlertid Anders Hegelund fortsat p. 57 øverst i Hs.'et, saa Skriveren har maattet klemme de sidste Ord sammen for at faa Plads (se Noten til S. 56 L. 4). Mester Anders skriver nu selv et Par Sider p. 57-58 (Udg. S. 56 L. 5: *gilde*-S. 57 S. 23: *fal*-), og derefter fortsætter en fjerde Haand Bogen ud, p. 57-159 i Hs.'et (Udg. S. 58-147).

Af de fire, der har afskrevet Visitatsbog-Hs.'et, har Anders Hegelund (som i det følgende betegnes som 1. Haand) skrevet c. 2 Sider, anden Haand c. 8 Sider, tredje Haand c. 47 Sider og fjerde Haand c. 103 Sider.

En nærmere Betragtning af de fire Hænder, af hvilke Prøver findes i efterfølgende Facsimiler (Bilag 3-5), vil vise, at hver har sine ortografiske Ejendommeligheder, saaledes at man ikke af Hs.'ets ortografiske Sprogform med Sikkerhed kan slutte til Forlæggets, og derfor - selv ved en indgaaende Undersøgelse af Hs.'et - kun vil kunne faa meget mangelfulde Oplysninger om Palladius' Ortografi, selv om Forlægget var Palladius' Original-Ms. Under disse Omstændigheder maa det falde udenfor nærv. Udgaves Ramme at give en indgaaende Skildring af de forskellige Skrivers Sprogform; det vil være tilstrækkeligt at give nogle Exempler paa, hvad der særpræger hver af dem.

*
- 8

Bedst Grundlag for en Sammenligning giver naturligvis 3. og 4. Haand, der hver henholdsvis har skrevet hened et halvt Hundrede og godt et Hundrede Sider, mens 2. Haand jo knap har skrevet 8 Sider og 1.

Haand kun 2 Sider.

4. Haand har som Ejendommeligheder, der ikke findes hos nogen af de øvrige Hænder, bl. a. Gengivelse af de jydske Former *det* "dit", *met* "mit", *set* "sit" og Gengivelse af rundet Vokal i "meget": *møget*, desuden udstrakt enklitisk Brug af Pronominet *det*, *den*: *ligget*, *stichen*, *diellen*, *lægget*, *lærret*, *tageret*, *læseret* o. s. v. og - i Modsætning til 3. H., men ikke til 1. og 2. H. - en i høj Grad mislykket Stræben efter at skrive Rigsdansk: paa næsten hver Side træffer man Usikkerhed i Kønsbestemmelsen og i Brug af Endelses-e. Exempler: *en alter . . . den kaldte de*; *en sorgfuld hierte*; *en smuck gallebarn*; *en deglig soelskin*; *paa skole loftten*; *det hiede ild* o. s. v.; - *sin hænder*, *sin øyen*, *en vifse tegn*, *en har* "Hare", *korne* "Korn", *fanere* "Faner", *klock* "Klokke", *nøt* "Nytte" o. s. v., o. s. v. Endvidere - ligeledes i Modsætning til 3. H., - en udbredt Tvelydning af lange Vokaler: *tien* "Ten", *stien* "Sten", *sy* "se", *sier* "ser", *mieste* "meste", *hølie* "Hø-le", *lie* "le", *bied* "bed", *hiell* "hel", *den liede* "den lede" o. s. v., *guod* "god", *buod* "Bod", *lou* "Lo", *skouen* "Skoen", *thou* "to", *kou* "Ko", *tou* "at to" o. s. v.

3. Haand kan vel ogsaa have enkelte Former, der tyder paa jydsk Oprindelse, som *denne sted*, *en kand øll*, *en schaalle øll*, men de halvhundrede Sider, der er skrevet med denne Haand, viser en ganske afgjort større Beherskelse af Rigssproget end hele den øvrige Del af Afskriften. Karakteristisk for 3. H. er desuden en udbredt Brug af intervokalisk Konsonantfordobling; Former som *erre*, *werre*, *berre*, *dørre*, *derforre*, *borgerre*, *hørrer*, *armhullerne*, *daller*, *schaalle*, *pigger*, *baggen*, *uæderqvegge*, *fadder* o. s. v. har næsten Regelmæssighedens Præg, mens de hos de andre Hænder kun findes sporadisk. Endvidere kendes denne Haand paa Stavemaaden *ehr* for *er* (undertiden ogsaa *ehre* 9 for alm. *erre*) og *æ(e)* for langt *e*: *græben*, *stceenis*, *mceer*, *ræen*, *hæed*, *allæniste* o. s. v. (derimod *ede* "æde" olgn.).

1. og 2. Haand viser ligesom 4. Haand en fremherskende Mangel paa Sikkerhed i Kønsbestemmelsen og i Brugen af Endelses-e: *det evige pine*, *det evige glæde*, *den bryllup* (1.H.), *denne huuß . . . den*; *denne gulff*; *dampet* "Dampen", *den græs*; *kierck* "Kirke" (2. R.).

Naar de ortografiske Ejendommeligheder optræder i afgjort forskellig Grad hos de forskellige Skrivere, er det en Selvfølge, at deres større eller mindre Udbredelse maa skyldes Skriverne, og at man altsaa som foran nævnt ikke i den bevarede Afskrift af Visitatsbogen har noget gyldigt Udtryk for Palladius' egen Skriftform.